ÖZBEK MÜZİĞİ

Timur VURAL*

Özet: Bu araştırmada, Orta Asya'nın zengin ve renkli kültürel mirası içinde önemli bir yere sahip olan Özbek müzik kültürünü ele almaktadır. Öncelikle, Özbek tarihinden kısaca bahsedilerek, bu kültürün köklerine ve gelişimine ışık tutulmaktadır. Ardından, Özbek müziğinin genel özellikleri, enstrümanları ve türleri incelenmektedir. Özbek müziğinin Orta Asya'nın diğer müzik türleriyle olan etkileşimi ve benzersiz özellikleri de vurgulanmaktadır. Son olarak, Özbek müziğinin günümüzdeki durumu ve geleceği üzerine bazı düşünceler sunulmaktadır. Bu eserde, Özbek müziğinin zengin ve renkli dokusu tarihi ve güncel kaynaklar ışığında sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Özbek Kültürü, Özbek Müziği, Özbek Halk Çalgıları, Müzikoloji*

Uzbek Music

Abstract: This research deals with Uzbek music culture, which has an important place in the rich and colorful cultural heritage of Central Asia. First of all, Uzbek history is briefly mentioned, shedding light on the roots and development of this culture. Then, the general characteristics, instruments and genres of Uzbek music are examined. The interaction and unique characteristics of Uzbek music with other musical genres of Central Asia are also emphasized. Finally, some thoughts on the current state and future of Uzbek music are presented. In this work, the rich and colorful texture of Uzbek music is presented in the light of historical and current sources.

Key Words: *Uzbek Culture, Uzbek Music, Uzbek Folk Instruments, Musicology*

Giriş

Özbek müziği, Orta Asya'nın zengin kültürel mirasının önemli bir parçasıdır. Genellikle Orta Asya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi geleneksel enstrümanlar ve özgün melodi yapılarıyla kendini göstermektedir. Özbek müziği genellikle dutar, tambur, nay, doira (taşlı tambur), gidjak (kemane) gibi geleneksel enstrümanlarla icra edilir. Ayrıca, şarkıcılar sıkça kullanılan bir diğer unsurdur ve sözler genellikle sevgi, doğa, aşk ve Orta Asya'nın tarihi ve kültürel konularını içerir.

Geleneksel Özbek müziği, klasik ve halk müziği olmak üzere iki ana kategoriye ayrılır. Klasik müzik, genellikle ustalık gerektiren karmaşık yapılar ve uzun süreli enstrümantal sololarla tanınırken, halk müziğinin genel manada daha hızlı tempolu ve dans odaklı oluştuğu söylenebilecektir.

Bu araştırma kapsamında Özbek Müziğinin kısa tarihsel yolculuğunun sunulmasına müteakip olarak, türleri, çalgı tipleri hakkında kaynak taramasına dayalı olarak bilgiler sunulacaktır. Geçmişe ait durumun betimlenmesi sonrasında günümüz Özbek Müziğinin durumuna yönelik saptamalar sunulacaktır.

1. Özbek Tarihi ve Kültürü

Müziklerine bakmadan önce Özbeklerin kim olduğunu ve nerede olduklarını anlamak faydalı olacaktır. 1989 yılına ait Sovyet nüfus sayımı şu rakamı veriyor: 16.686.240 Özbek SSCB'de yaşıyordu. Sovyetlerin dağılması sonrasında 01 Eylül 1991'de kendi devletlerini kuran Özbeklerin günümüz nüfusunun 35.650.000 kişi olduğu bilinmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2023: 3). Özbeklerin en büyük ikinci yoğunlaştığı bölge Kuzey Afganistan'dadır. Özbeklerin üçüncü büyük grubu Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Sincan Özerk Bölgesi'nde (Sincan olarak da bilinir) bulunmaktadır. Bu grup daha küçüktür: 1986'da yalnızca 14.000 civarındaydı. 1986 rakamlarına göre Sincan'da dil açısından Özbeklerle çok yakın akraba olan 6.300.000 Uygur da bulunmaktadır" (Dickens, 1989: 3). Günümüz Özbeklerinin %88 Müslüman, %9 Ortodoks ve %3'ü Diğer inanışlara sahiptir. (…) Ülke topraklarının %46'sı yayla ve bozkırlardan ve %41'i de çöl ve diğer arazi tiplerinden oluşmaktadır. Toplam kara alanlarının %3'ü orman ve koruluk, %10'u ise tarıma elverişlidir. Ekilebilir alanların yaklaşık

* Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, TMDK, Türk Müziği Bölümü, trvural@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-8395-9916

DOI :10.30546/100981.1.2024.0270

%95'i ise sulanabilmektedir. Bu özelliği ile Özbekistan, Orta Asya cumhuriyetleri arasında en iyi sulu tarım yapılabilen ülke konumundadır (Ticaret Bakanlığı, 2023: 3).

Genel yapısından bahsetmiş olduğumuz Özbeklerin tarihsel süreçleri ise oldukça derinlik içermektedir. "Eskiden Turan, Ortaçağ'da Türkistan, denilen topraklar zengin bir tarihi geçmişe sahiptir. Fergana Vadisi, Taşkent Vahası, Surhanderya Vadisi, Sermekand Vahası ve diğer yerlerde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar sonucunda yerleşim tarihinin Eskiçağlara kadar indiği ilkel insan topluluklarının geniş bir coğrafyada yaşam sürdüğü tespit edilmiştir" (Muhammedcanov, 2007: 111).

Bir toplumun kültürünü tanımlayabilmek için iyi düzeyde tarihsel serüvenine hakim olmak önem arz etmektedir. Özbekleri anlamak için önce isim kökenine bir bakmakta fayda vardır. Gömeç ve Fidan'a göre (2022: 750) "Türk tarihinde önemli bir yere sahip bu Özbek halkının adını Ebu'l-gazi Bahadır Han, Altun Orda hükümdarı Öz Bek'ten gelmektedir." Yani bir kişiden türetilen isim zaman içerisinde tüm bir toplumun adı olmaya başlamıştır.

"Öz Bek Han, 13 yaşında ata-babasından kalan toprakları kendisinin yönetimine almıştır. Hükümdarlık mertebesine layık olup, toplumuna büyük imkânları sağlamıştır. Yönetimindeki tüm toplumu hem de bölgesini İslam dinine geçirdi. Bundan sonra Cuci iline Özbek ili dediler, kıyamete kadar böyle kalacaktır (Omorov, 2012: 9)". "Öz Bek Han 1335 yılında Azerbaycan seferine çıkmıştır. Bu sırada İlhanlı Moğol hakimiyeti güç kaybetmiştir. 14. yüzyıl Acem Tarihçisi Hamdullah Kazvini, Azerbaycan'a yapılan seferden söz ederken askerlere Özbekler denildiğini aktarmaktadır" (Madiev, 1995: 5).

Tarih sahnesinde kendilerine önemli bir yer edinen ve geniş devlet topraklarına hükmeden Özbeklerin, tarihsel süreçleri farklı dönemlere ayrılmaktadır. Bunlar şöyledir, a) Buhara Hanlığı Dönemi, b) Çarlık Rusyası Dönemi, c) Sovyetler Birliği Dönemi, d) Özbek Cumhuriyeti Dönemi'dir.

Özbekistan coğrafyası Türk dili ve merkezi olması hasebiyle yüzyıllarca Türk kültürünün ve folklorunun gelişmesine yataklık etmiştir. Özbekistan bölgesi, Türkistan'ın eğitim bakımından en köklü yapısına sahiptir. Özellikle bağımsızlıktan sonra Özbekistan'da kültür ve eğitim faaliyetleri çok hızlı gelişmeye başladı. Özbek Türkleri, Türk kültürüne bugüne kadar binlerce eser kazandırmıştır. Bugün eski Rus kültür politikaları sebebiyle, Özbek Türklerinin ayrı bir millet olma hevesleri söz konusu ise de, tarihi hakikatler hiçbir zaman değiştirilemez (Gömeç ve Fidan, 2022: 749). Özbek devleti, Özü, sözü ve kültürü has bir Türk topluluğudur.

Özbek kültürü, Orta Asya'nın zengin tarihinden ve çeşitli medeniyetlerin etkileşiminden beslenen bir mozaik gibidir. Bu kültürün dikkat çekici özelliklerinden biri, misafirperverlik ve dayanışma kültürünün derin kökleriyle örülü olmasıdır. Tıpkı diğer özü Türk toplumlarda olduğu gibi, Özbekistan'da misafirlere gösterilen saygı ve ev sahipliği geleneği, Özbek halkının yaşam tarzının önemli bir parçasıdır. Ayrıca, Özbekistan'ın renkli ve göz alıcı el işleri ve nakışları, kültürün estetik anlayışını yansıtan önemli bir unsurdur. Geleneksel Özbek kıyafetleri, zarif desenleri ve canlı renkleriyle benzersizdir. Özbek mutfağı da kültürün bir başka önemli yönünü oluşturur; pilav, kebaplar, çorba ve tatlılar gibi zengin bir yelpazeye sahiptir. Özbek müziği ve dansı da kültürün canlı bir parçasıdır; çeşitli enstrümanlarla icra edilen geleneksel müzikler ve renkli danslar, insanları bir araya getirir ve coşturur. Özbekistan'ın karmaşık ve zengin kültürel mirası dünya genelindeki araştırmacılar ile ziyaretçilerin ilgisini çeken bir unsur olmuştur.

2. Özbek Müziği

"Müzik, ses ve kültürün kesişiminden ortaya çıkar. Bu seslerin müzik olarak algılanması, ancak seslere bir tür anlam bağlanmasıyla mümkün değildir. Aksi takdirde rastgele ya da keyfi olarak duyulabilecek seslerdir. O halde anlam, müziği oluşturmak için ses ile kültürü birbirine bağlayan temel yapıştırıcıdır" (Bakan, 2007: 11). Müzik, kültürün hayati

bir parçasıdır; bir grup için kimlik duygusu elde etmenin ve kültürel oluşumlarını başkalarına göstermenin bir aracı olarak hareket eder. Ayrıca, Müzik, belirli bir grubun kendisi ve etrafındaki dünya hakkında ne düşündüğünü ve hissettiğini dışarıdakilere aktarmanın en etkili araçlarından biridir. Bu, kullanılan müzik tarzlarına, icracıların uygulamalarına, melodilerin, ritimlerin ve lirik içeriğin yapısına yansıyabilir. (…) Müzikleri tanımlamadaki geleneksel yönelim sadece salt müzikten ibaret değildir ve Avrupa kültürü temeli üzerinden tanımlamakta yeterli olmayacaktır. Bu durum, Orta Asya müziğinde ve İslam dünyasının tüm müziklerinde gözlemlenebilir, çünkü Müslümanlar aileye ve topluluğa daha fazla önem verme eğilimindedirler (Dickens, 1989: 5).

Özbek müziğinin, yetiştiği coğrafya itibariyle Orta Asya Türklüğü, Anadolu Türklüğü, Arap ve Fars kültürlerinin kesişme noktasında olduğu rahatlıkla söylenebilecektir.

> "Çoğunluğu Türk kökenli Müslüman olan ve 27 milyona yakın insanın yaşadığı Özbekistan, Orta Asya'nın yakın zamanda bağımsız olan ülkesidir. Anadolu Türklerinden sonra Özbekler, dünyanın ikinci büyük Türk kökenli toplumudur. Özbekistan İslam dininin yaşandığı ve Sufi tarikatları ile bilinen bir ülkedir. Bu tarikatlardan bazıları ise: Kübreviyye (Khiva, 12.yy).Yeseviyye (Yasy-modern Türkistan, 13.yy) ve Nakşibendiye (Buhara, 14.yy) Tarikatlarıdır. Özbek dini müziği, müzikbilimciler tarafından incelenen ve kabul edilmiş olan müzik kategorileri arasında henüz sınıflandırılamamıştır. Bunun nedenleri sadece ülkenin eski politik kökeninden değil İslam da dâhil olmak üzere tüm dini inançların yasaklanması müziğinin doğasından da kaynaklanmaktadır. Tarihsel olarak Orta Asya ve özellikle de Özbekistan, İslami düşüncelerin ve kültürün gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Kuran'dan sonraki ikinci en önemli kitap olan "Hadis-i Sahih"in yazarının, İslam'da Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra gelen dördüncü kutsal yer olan "Buhara'da doğan İmam El-Buhari olduğunu söyleyebiliriz" (Sultanova, 2011: 301).

Akbaş'a göre (2013: 104) Türk, Azeri ve Özbek makamlarının aynı temelden beslenmekle beraber karakteristik manada önemli farklılıkları mevcuttur. Bunda bölgesel ve icra türlerindeki değişiklikler önem arz etmektedir. Ayrıca Özbek müziği ve çalgılarının Hint kültüründen de etkilendiğine dair somut örnekler vardır.

"Özbekistan'daki İslami müzik tarzları genellikle kırsal bölgelerde yaygınlık arz etmektedir. Günümüzde ulusal köklere dönme gayretleri sebebiyle büyük şehirlerde de ayinlere rastlanabilmektedir. Genellikle Otin-Oy, ayinlerinde herhangi bir müzik eşliği yer alamamaktadır. Bu müzikler yavaş ve kederlidir. Bu şarkılar mistik ve dinî anlamlar bağlamında sınıflandırılabilmektedir. Bu dini muziki türleri şöyledir: a) Gazeller, Murabbalar, Muhammalar ve Meşreb klasik tarzdaki şiirsel formlar, b) Mersiye ve Ağıtlar, peygamber ruhuna adanmış hüzünlü acı parçalar. c) Hikmet'ler, Ahmet Yesevi'nin şiirleri d) Aziz din adamlarının ve olayların anlatıldığı şiirler e) Gazellerin şiirsel formları, f) Meseller, bir çeşit düz yazı türüdür" (Sultanova, 2011: 304).

Ayangil'e göre Özbek musikisi dört ayrı bölge üzerinden yapılanmaktadır. 1. Şurkandarya-Kaşkardya Bölgesi, 2.Buhara-Semerkand Bölgesi, 3.Taşkent-Fergana Bölgesi, 4.Harezm Bölgesi. Yazar eserinde Şurkandarya-Kaşkardya Bölgesinde bakşı geleneğinin devam ettiğini ve Bakşının dombrası ile Köroğlu hikayelerinin müzikal motifler eşliğinde söylendiğini aktarmıştır. Buhara-Semerkand Bölgesinde ise İran tarzı ezgilerin Altay ölçüleri, Çin şarkı söyleme kuralları, Türk zevki ve Moğol sesiyle birleştiği altın dilli şarkıların ve tatlı sadalı musikişinasların merkezidir diye ifade etmiştir. Şeşmakam geleneğinin bu bölgede yaygın olduğunu dile getirmektedir. Taşkend-Fergana Vadisi Bölgesini ise Dutar çalgısını kadınların çaldığını ve "İskan" söylediklerini, diğer şarkı türünün ise terma ve şublama olduğunu aktarmıştır. Şeşmakam bu bölgede de yaygındır kullanılan bazı makamlar ise

"dügah, Hüseyni, Çargah, Bayat ve Gülyar-şahbaz'dır. Harezm Bölgesine geldiğimiz de ise Şeşmakam sisteminin burada farklılaştığı, halk müziğinde ise balaman ve düdük çalgılarının İran ve Azerbaycan ile benzerlik gösterdiklerini ifade etmektedir (Ayangil, 2014: 143).

2.1. Makam Kavramı

Özbek makam müziğinin temellerinin 12 makama dayanmakta olup, usul dairelerine bazı örnekler şöyledir; Hicaz, Remel, Vafır, Düyek, Fahtazerb, Türki, Muhammes, Sakil, Çember, Zerb-i Kadim ve Zebü-l Feht'dir (Akbaş, 2013: 14).

2.2. Özbek Çalgıları

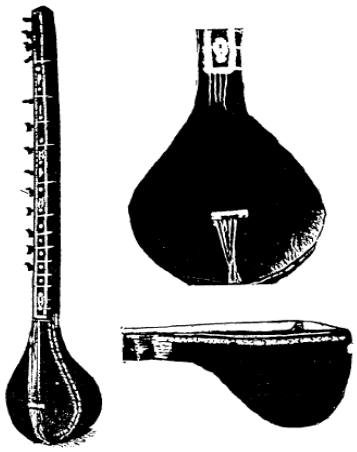
2.2.1. Dutar

Parmakla çalınan dutar, iki telli olup telleri ipekten yapılmaktadır. Dut ağacından yapraklar hâlinde imal edilen armudî biçimli bir teknesi ve yine dut ağacından kapağı vardır. Genellikle dörtlü veya beşli akortlanır. Oktav ve ünison akortlandığı da görülür. Sesi yüksek değildir. Perdeler kromatik sıra ile yerleşmiştir. Teller tek tek çalınamayacağı için iki sesli çalışı mecbur kılar (Gürdal, 2014: 171). "İki telli olan Özbek Dutarı, 13-14 perdeye sahiptir. 120-130 cm uzunluğundadır (Ögel, 2000: 123). "Güneye, Türkmen ve Özbek Türk kültür çevrelerine inildikçe, kirişlerin bağırsaktan yapılmağa başlandığı görülür. "Yürük atın kuyruğundan" kopuz teli yapan baksılar da vardır" (Ögel, 2000: 25). Ayrıca "Özbek Dutarlarının köprüleri iki türlü yapılmaktadır. Hafif tempolar için yüksek köprüler tercih edilirken hızlı tempolar için alçak köprüler kullanılmıştır" (Ögel, 2000: 133).

2.2.2. Rübab

Kaşkar rübabı veya koçkarca adıyla da anılan çalgı, Uygurlardaki ile aynıdır.

Görsel 1: Özbek Tanburu (Ögel, 2000: 158).



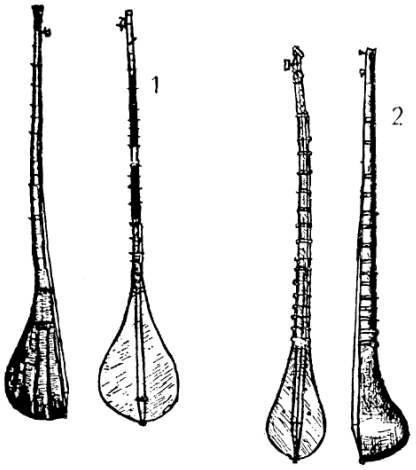
2.2.3. Tanbur

Üç metal telli Özbek klasik müzik çalgısıdır. Formu dutara benzerse de daha ince ve uzundur Teknesi dut, kapağı ladindir. Akordu çalınacak makama göre değişir. Rast için alt ve üst tel ünison, orta tel pesteki beşlidir. Büzrük, Dügah ve Irak makamları için, orta tel pesteki dörtlüdür. Neva ve Segâh makamları için ise orta tel pesteki ikilidir. Müzik, tanburun birinci teli ile çalınır, diğer teller genellikle ahenk teli olarak işe yarar. Diyapazonu tek tel üzerinde iki oktavdır. Sağ elin işaret parmağına takılan "nahun" adındaki metal bir mızrapla çalınır. Yayla çalındığı da olur (Gürdal, 2014: 171). Ögel'e göre (2000: 123) "Özbek makamlarına uygun bir çalgıdır. Profesyonel aşıklar bu çalgıyı icra ederler. Aynı zamanda "Setar" olarak da isimlendirilir".

2.2.4. Tanbura

Özbek Tanburasına “dombra” veya “dombrak” da denilmektedir. Sazın tellerin sayısı ikiyi aşar ise bu ismi almaktadır (Ögel, 2000: 32).

Görsel 2: Özbek Dutar ve Tanburası (Ögel, 2000: 32).



2.2.5. Çeng

Günümüzde Özbeklerin, adına çeng dedikleri çalgının asıl ismi *santur*dur. Çeng çalgısının on dört teli mevcuttur. Kalın kısımdaki iki tel grubunu iki telden ibaret iken diğer tel grupları üçerli olarak sıralanmıştır. Bu çalgı, diyatonik sıra ile yerleşmiştir. Zahme, denilen ucunda başlık bulunan çubuk yardımı ile vurularak çalınır.

2.2.6. Giccak

Bu çalgı Özbeklerin yaygın kullandıkları yaylı bir halk çalgısıdır. Eskiden üç telli olan giccak, dörtlü aralıklarla akortlanırken günümüzde tel sayısı dörde çıkarılmıştır. Akort sistemi çalıcıya göre değişmektedir. Küremsi bir ağaç teknesi ve 40-45 cm boyunda silindirik bir sapı vardır. Göğüs, deriden yapılır. Sol diz üzerinde dik tutularak çalınır.

2.2.7. Sato

Dört telli, yaylı çalgıdır. Oval ve fazla derin olmayan bir teknesi ve uzun bir sapı vardır. Sap üzerinde ağaçtan perdeleri vardır. Müzik tek telde çalınır. Göğüs ağaçtandır ve üzerinde iki delik bulunur. Giccak gibi diz üzerinde dik tutularak çalınır.

2.2.8. Nay

Nefesli Özbek halk çalgısıdır. Aslı kamıştan yapılmakla birlikte ağaç ve İle ilgili ağaç ve metal olanları da vardır. Altı deliği vardır ve diyatonik sıra ile yerleştirilmiştir. Üfleme deliği yan flütte olduğu gibidir.

2.2.9. Kuşnay

Birbirine bağlı iki kamış naydan ibaret olup, bunlara ses çıkaran dil eklenmiştir (kuş=koş=çift). İki kamışa birden üflenerek çalınır. Yaklaşık 20-25 cm boyundadır. Yedişer deliklidir. İki oktav ses aralığını çıkarabilir.

2.2.10. Balaban

Özbekistan’ın Harezm bölgesinde yaygın bir üflemeli çalgıdır. 25-30 cm boyunda ağaçtan yapılmış silindirik bir gövdesi ve buna eklenen kamış bir dili vardır. Yedi üstte bir altta olmak üzere sekiz deliklidir.

2.2.11. Sunay

Ağaç üflemeli çalgılardan biri olan Sunay, yüksek sesli bir açık hava çalgısıdır. Form ve işlev olarak bizdeki zurna çalgısına benzemektedir.

2.2.12. Doyra

(Daire) Uygurların dap dedikleri çalgı ile aynıdır (Gürdal, 2014: 171-172).

2.3. Günümüz Özbek Müzik Kültürü

Günümüzde Özbek müzik kültürü, zengin ve çeşitli bir mirasa sahip olmaya devam ediyor. Özbekistan'ın bağımsızlığını kazanmasından bu yana, ülkenin müzik sahnesi gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Hem geleneksel Özbek müziği hem de modern müzik tarzları, geniş bir izleyici kitlesine hitap etmektedir.

Geleneksel Özbek müziği, hâlâ önemli bir yer tutmaktadır ve bu, özellikle halk müziği ve klasik Özbek müziği formlarında kendini göstermektedir. Halk müziği, özellikle özel etkinliklerde ve festivallerde canlı performanslarla yaşatılmaktadır. Klasik Özbek müziği ise genellikle konser salonlarında, opera ve bale sahnelerinde icra edilmektedir.

Ancak, modern Özbek müziği de giderek daha fazla popülerlik kazanmaktadır. Genç müzisyenler ve gruplar, geleneksel Özbek enstrümanlarını modern tarzlarla birleştirerek yenilikçi ve eğlenceli müzik yapıtları üretmektedirler. Bunun yanı sıra, pop, rock, hip-hop ve elektronik gibi farklı tarzlarda çalışan sanatçılar da Özbek müzik sahnesine renk katmaktadır.

Özbekistan'da, müzik endüstrisinin gelişmesine yönelik çeşitli destekler ve teşvikler de bulunmaktadır. Müzik festivalleri, yarışmalar ve konserler, yerel yeteneklere fırsatlar sunmakta ve müzik endüstrisinin büyümesine katkıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak günümüzde Özbek müzik kültürü, köklü bir geçmişe sahip olmasının yanı sıra, dinamik ve yenilikçi bir geleceğe de sahiptir. Geleneksel ve modern tarzları bir araya getiren birçok yetenekli müzisyen, Özbek müziğini hem yerel hem de uluslararası platformlarda başarıyla temsil etmektedir.

Sonuç

Özbekistan'ın zengin tarihi, derin bir kültürel mirası yansıtırken, müzik kültürü de bu zenginliğin önemli bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir. Özbek müziği, Orta Asya'nın benzersiz atmosferini yansıtan çeşitli enstrümanlar ve melodilerle doludur. Bu müzik kültürü, tarihi köklerini modern çağa taşıyarak, geleneksel ve modern tarzları ustalıkla birleştirir. Özbek müziği, sadece Özbekistan'ın değil, tüm Orta Asya'nın müzikal kimliğinin önemli bir parçasıdır ve bu kültür, geniş bir izleyici kitlesine seslenmeye devam etmektedir. Günümüzde, Özbek müzik sahnesi, geleneksel ve modern tarzları bir araya getiren yetenekli sanatçılarla canlılığını korumakta ve bu ülkenin müzikal mirasını gelecek nesillere taşımak için önemli bir rol oynamaktadır. Özbek müzik kültürü, kendi eşsiz kimliğiyle Orta Asya'nın müzikal panoramasında daima parlak bir nokta olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Akbaş, Hüseyin (2013). "Abdurauf Fıtrat ve Onun Özbek Musikisi Hakkındaki Eser". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Yaz, 8: 103-116.

Ayangil, Ruhi (2014). "Türk Dünyasının Müziği". *Yeni Türkiye Dergisi*, Tür Musikisi Özel Sayısı, 57: 137-146.

Bakan, Michael (2007). *World Music*. New York: Florida Universty Press.

Dickens, Mark (1989). "Uzbek Music". Unpublished Note, https://www.academia.edu/436105/Uzbek_Music (Erişim Tarihi:04/04/2024)

Gömeç, Sadettin Yağmur, Fidan, Ayşe Gül (2022). "Özbek Tarihi ve Kültürüne Genel Bir Bakış". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(8): 749-776.

Gürdal, İrfan (2014). "Kopuz ve Türk Dünyası Halk Çalgıları". *Yeni Türkiye Dergisi*, Türk Musikisi Özel Sayısı, 57: 165-175.

Madiev, Parda (1995). *1991 Öncesi ve Sonrası Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye Arasındaki İlişkiler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Muhammedcanov, Abdullah (2007). "Özbekistan Tarihi". *TDV Türk İslam Ansiklopedisi*, 34: 111-113.

Omorov, Timurlan (2012). "Türkistan'daki Özbek Hanlığının Kısaca Tarihi ve Özbek Boyları". *TUBAV Bilim Dergis*i, 5(2): 7-18.

Ögel, Bahaeddin (2000). "Türk Halk Musikisi Aletleri". *Türk Kültür Tarihine Giriş*, IX, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Sultanova, Razia (2011). "Özbek ve Türk Musikisi Geleneklerinde Müslüman Kadın: Karşılaştırmalı İnceleme". *Türkiye'de Müzik Kültürü Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay. ss.301-306

Ticaret Bakanlığı (2023). *Özbekistan Ülke Profili Raporu*. Ankara: Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Yayını.